

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Здобувача вищої освіти Дементій Ольги Миколаївни

академічної групи 281м-23з-1 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

за освітньо-професійною програмою Публічне управління
та адміністрування

на тему: «Реформування судової системи України в умовах воєнного
стану»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Сорокіна Н.Г.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Кравцов О.В.			
-----------------	--------------	--	--	--

Дніпро
2024

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Реформування судової системи України в умовах воєнного стану».

61 с., 50 джерел.

РЕФОРМУВАННЯ, СУДОУСТРІЙ, ПРАВОВА РЕФОРМА, СУДОВА ВЛАДА, СУДОВА СИСТЕМА, ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ, СУДОВА РЕФОРМА, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ПРАВОСУДДЯ.

Об'єкт дослідження – судова система України.

Предмет дослідження – реформування судової системи України в умовах воєнного стану.

Метою роботи є дослідження поточного стану судової реформи в Україні, визначення основних проблем, які перешкоджають її успішній реалізації, та формулювання напрямів модернізації судової системи в умовах воєнного стану.

У першому розділі досліджуються теоретико-методологічні основи дослідження проведення судової реформи в Україні.

Другий розділ присвячено реалізації судової реформи в Україні та аналізу її основних напрямків.

У третьому розділі надані напрями модернізації судової системи в Україні та шляхи підвищення ефективності судової системи України в умовах воєнного стану.

Сфера практичного застосування результатів дослідження – сформульовані висновки можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного дослідження особливостей проведення реформ в Україні, та у навчальному процесі з підготовки фахівців з державного управління.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Reforming the judicial system of Ukraine under martial law»

61 pages, 50 sources.

REFORM, JUDICIARY, LEGAL REFORM, JUDICIARY, JUDICIAL SYSTEM, EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES, JUDICIAL REFORM, STATE REGULATION, JUSTICE.

Object of research is the judicial system of Ukraine.

Subject of research is reform of the judicial system of Ukraine under martial law.

The purpose of research is to study the current state of judicial reform in Ukraine, to identify the main problems that prevent its successful implementation, and to formulate directions for the modernization of the judicial system under martial law.

The first section examines the theoretical and methodological foundations of the study of judicial reform in Ukraine.

The second section is devoted to the implementation of the judicial reform in Ukraine and the analysis of its main directions.

The third section provides directions for the modernization of the judicial system in Ukraine and ways to increase the effectiveness of the judicial system of Ukraine in the conditions of martial law are given.

The scope of practical application of the results of the work – the formulated conclusions can be used for further scientific and theoretical research on the peculiarities of reforms in Ukraine, and in the educational process of training specialists in public administration.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	8
1.1. Поняття, структура та основні принципи побудови судової системи України	8
1.2. Судова система як об'єкт реформування	17
РОЗДІЛ 2	
РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ	
НАПРЯМКІВ	25
2.1. Особливості та проблеми реалізації судової реформи в Україні	25
2.2. Зарубіжний досвід проведення судової реформи	32
РОЗДІЛ 3	
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РЕФОРМУВАННЯМ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	
УКРАЇНИ	39
3.1. Напрями модернізації судової системи в Україні	39
3.2. Шляхи підвищення ефективності судової системи України в умовах воєнного стану	47
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62

ВСТУП

Україна як правова держава від початку незалежності спрямовувала свою діяльність на вдосконалення національного законодавства шляхом скасування неактуальних норм права, їх зміни або прийняття нових. Зважаючи на те, що судова реформа є однією з ключових вимог Європейського Союзу до України, наша держава повинна продовжувати здійснювати реформи в цій сфері.

Попри складні часи та агресію, що триває, Україна має рухатися обраним євроінтеграційним курсом і дотримуватися принципів верховенства права. Очевидно, що жодна демократична країна не може існувати без незалежного й сильного правосуддя.

Росія розпочала свою жорстоку війну проти України в той час, коли Україна розпочала впровадження комплексної та справжньої судової реформи. Україна не тільки змогла протистояти нападу, але й продовжила реалізацію реформ та зміцнення демократичних інститутів. Російські бомбардування та ракетні обстріли призупинили реалізацію реформи на кілька місяців, але не скасували її. Українській судовій системі довелося вирішувати нагальні кризові ситуації, евакуюючи суди з прифронтової смуги та рятуючи життя їхніх працівників. Як тільки ситуація стабілізувалася, реформа відновилася через кілька місяців.

Від успішності реформування судової системи залежить наскільки здоровими стануть процеси здійснення правосуддя в країні та як вони вплинуть на імідж країни в очах міжнародної спільноти. Саме тому на сучасному етапі розбудови країни відбувається пошук місця судової системи в контексті загальної державно-правової реформи. У державі та суспільстві відбувається досить гостра дискусія про практичне оновлення судової системи, розглядаються шляхи її реформування.

Актуальність теоретичних і практичних питань, пов'язаних з необхідністю подальшого розвитку та вдосконалення судової системи України є беззаперечною. Зокрема, проведення ефективної судової реформи, спрямованої

на вдосконалення організації судового управління загалом, його демократизації та розширення гарантованого Конституцією України права на судовий захист і на доступ до правосуддя, переосмислення місця та значення державного управління в судовій системі обумовлюють актуальність обраної теми.

Проблеми реалізації ефективного реформування судової системи та її вплив на розвиток України в цілому стали предметом дослідження таких учених та практичних фахівців, як Бринцев В. Д., Воскобітова Л. А., Городовенко А. В., Куйбида Р. О., Максимов С. І., Кампо В., Назаров І. В., Селіванов А. О., Молдован І. В., тощо. Безпосередньо міжнародний досвід організації та функціонування судової влади, а також можливість його використання в Україні досліджують Авдєєнко Е. В., Молдован І. В., Буряк О. В., Соловей Г. В.

Відзначаючи вагомий науковий внесок учених у розробку окресленої тематики, слід зауважити, що поза увагою залишилася низка ключових питань, пов'язаних із ефективністю реформування судової системи в умовах воєнного стану. Цим і зумовлюються вибір і актуальність теми дослідження.

Метою роботи є дослідження поточного стану судової реформи в Україні, визначення основних проблем, які перешкоджають її успішній реалізації, та формулювання напрямів модернізації судової системи в умовах воєнного стану.

На реалізацію визначеної мети спрямовано вирішення наступних завдань:

- визначити поняття, структуру та основні принципи побудови судової системи України;
- провести аналіз, та зрозуміти роль реформування судової системи;
- показати особливості та проблеми реалізації судової реформи в Україні;
- вивчити зарубіжний досвід проведення судової реформи;
- надати аналіз практики державного управління реформуванням судової системи України із врахуванням досвіду європейських держав;
- окреслити напрями модернізації судової системи в Україні.

Об'єктом дослідження є судова система України.

Предмет дослідження – реформування судової системи України в умовах воєнного стану.

Для розв’язання поставлених завдань, в ході дослідження застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання:

- описовий – для розкриття сутності судової системи України, етапів її формування, закордонного досвіду проведення судового реформування, а також результатів сьогодення та очікуваних перспектив;
- системний – для аналізу ефективності реформ та їх впливу на розвиток країни;
- узагальнення дозволив встановити властивості й ознаки основних понять і категорій дослідження;
- історичний дозволив дослідити розвиток судової системи;
- порівняльний – для виявлення спільних, особливих і специфічних рис державної політики у судовій системі України та зарубіжних країн.

Положення і висновки дослідження можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного дослідження особливостей проведення реформ в Україні, та у навчальному процесі з підготовки фахівців з державного управління.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття, структура та основні принципи побудови судової системи України

Конституція України заклала правовий фундамент реформування політичної, економічної, соціальної, правової системи України, стала основою для формування сучасного державного управління. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України [8]. Законодавчу владу в Україні здійснює Верховна Рада (парламент), виконавчу – система виконавчорозпорядчих органів на чолі з Кабінетом Міністрів України, а судову – здійснюють незалежні та безсторонні суди, утворені законом. Судову владу реалізують судді, та у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур. Відмінність судової влади від інших гілок державної влади визначається саме наділенням судової влади функцією здійснення правосуддя. Ця функція не може бути делегована чи привласнена іншими органами чи посадовими особами, тобто за своїм змістом і формою засіб здійснення судової влади суттєво відрізняється від законотворчої діяльності, а також від правозастосовної та правоохоронної діяльності органів виконавчої влади.

Суди в Україні утворюють судову систему, яку потрібно розглядати як інструмент судової влади. Вивчення наукової літератури щодо дослідження сутності поняття «судова система» дає підстави констатувати відсутність єдності поглядів вчених та науковців з приводу цього питання. Так, Н. В. Сібільова зазначає, що суди утворюють судову систему, для якої, як і для кожної системи, характерні певні зв'язки і відносини між окремими її елементами (судами), а

також якій притаманні такі властивості як ієрархічність, багаторівневність, структурованість. Судова система уособлює організаційний аспект судової влади та віддзеркалює особливості організації судової влади країни, відповідає рівню соціально-економічного розвитку, пануючим у суспільстві поглядам на місце суду в системі механізмів державної влади, накопиченому досвіду і певним традиціям [21, с. 66]. С. М. Тимченко під судовою системою розуміє сукупність усіх судів, що існують та функціонують у країні, наділених повноваженнями здійснювати судову владу [41, с. 22].

Цікавою є позиція Н. Д. Квасневської, яка надає визначення судової системи як частини системи судової влади: зовнішньо чи внутрішньо впорядкована, організаційно єдина сукупність всіх судових установ, утворених відповідно до Основного та інших законів держави, на які покладаються виключні повноваження щодо здійснення правосуддя [6, с. 112]. Натомість, існує й інший підхід до розуміння поняття «судова система» як сукупності державних судових установ та інших державних органів, що забезпечують їх функціонування.

Так, Р. О. Куйбіда зауважує, що судова система – це сукупність судів, органів та установ, що їх обслуговують [13, с. 6]. Отже, аналізуючи різні наукові погляди судова система представлена не тільки судами як державними судовими установами, але включає й такі державні органи як Державна судова адміністрація, Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів, органи суддівського самоврядування.

Отже, на основі розглянутих вище позицій вчених та науковців можна виділити наступні підходи до тлумачення поняття «судова система»: судова система як сукупність державних судових установ, уповноважених здійснювати правосуддя; судова система як сукупність державних судових установ та інших державних органів, що забезпечують їх функціонування; судова система як сукупність державних судових установ та квазісудових установ (недержавних судів); судова система у широкому розумінні (комплекс правових інституцій, в

яких дістає прояв судова влада, та їх зв'язків) та вузькому значенні (система судових органів).

На окрему увагу заслуговує те, що якщо у попередньому Законі України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 року ст. 3 йменувалася як «Судова система України», то у чинній редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року ст. 3 має назву «Система судоустрою України». Для прикладу, І. Є. Туркіна зауважує на некоректність розуміння судоустрою в широкому змісті як «судова система» країни, тобто види судів й інших органів судової влади. Натомість у вузькому змісті, на думку автора, судоустрій – це тільки структура судів [42, с. 68].

Натомість, М. А. Фоміна розкриває зміст поняття «судоустрій» як сукупність норм, які визначають основоположні засади організації та діяльності, завдання, внутрішню будову та компетенцію судів та прирівняних до них органів (третейські суди, арбітражі), а також безпосередньо систему судів держави та систему органів, створених для обслуговування цієї системи [44, с. 68].

Отже, з урахуванням розглянутих позицій науковців щодо визначення понять «судова система» та «судоустрій», вважаємо за необхідне зазначити, що на сьогодні законодавство про судоустрій і статус суддів зазнало багато змін. Зокрема, простежується так звана трансформація поняття «судова система», що зустрічалося у попередніх версіях законодавчих актів про судоустрій, у поняття «система судоустрою», що використовується в останній версії Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року. Таким чином, «судова система» являє собою сукупність державних судових органів, уповноважених здійснювати правосуддя. Натомість більш ширшим є поняття «система правосуддя», що включає: судоустрій, система якого представлена державними судами, уповноваженими здійснювати правосуддя; державні органи та установи, що своєю діяльністю забезпечують належне функціонування судів, а отже сприяють ефективному здійсненню правосуддя (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України,

Національна школа суддів України, органи суддівського самоврядування (збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України), Служба судової охорони, інші органи та установи у системі правосуддя).

До системи судоустрою входять:

- місцеві суди;
- апеляційні суди;
- Верховний Суд.

Отже, перелік судів, що входять до системи судоустрою України на перший погляд є вичерпним. Водночас приписка щодо вищих спеціалізованих судів, діяльність яких пов'язана із розглядом окремих категорій справ, є підставою для твердження, що вони також є невід'ємним структурним елементом у системі судів загальної юрисдикції. Так місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (місцях).

Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди, а місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом. Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом – як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

У системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди як суди першої апеляційної інстанції з розгляду окремих категорій справ. Вищими спеціалізованими судами є Вищий суд з питань інтелектуальної власності, Вищий антикорупційний суд. Вищі спеціалізовані суди розглядають справи, які віднесені до їх юрисдикції процесуальним законом. У складі вищого спеціалізованого суду можуть утворюватися судові палати для розгляду окремих категорій справ у першій інстанції, а також утворюється апеляційна палата для

розгляду справ в апеляційній інстанції. Апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє в його складі на засадах конституційної, організаційної, кадрової та фінансової автономії.

Найвищим судом у системі судоустрою України є Верховний Суд, про що свідчить нормативне закріплення цього положення у ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». До компетенції Верховного Суду законодавством віднесено: здійснення правосуддя як суд касаційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суд першої або апеляційної інстанції, в порядку, встановленому процесуальним законом; здійснення аналізу судової статистики, узагальнення судової практики; надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неспроможність виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я; звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування; здійснення інших повноважень, визначених законом [34].

Особливе місце у судовій системі займає Конституційний Суд України, який відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року [31] діє як самостійний орган судової влади з повноваженнями конституційного судового контролю. При цьому важливо враховувати, що Конституційний Суд України не очолює будь-яку систему органів правосуддя, він не здійснює функцій нагляду за діяльністю судів, немає повноважень апеляційної чи касаційної інстанцій, а також не входить до їх системи і

визначається окремим судом з особистими повноваженнями. Статус Конституційного Суду України визначається у ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України», згідно якої він є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує Верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України, законів України, та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [31].

Розглядаючи конституційно-правові питання, Конституційний Суд України забезпечує верховенство і пряму дію Конституції на всій території держави і стосовно всіх суб'єктів права, а його рішення мають законообов'язкову юридичну силу і можуть бути змінені (втрачають чинність) тільки шляхом прийняття змін до чинного Основного Закону або введенням нової Конституції України. Виходячи з конституційного положення, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади є народ України, який здійснює владу безпосередньо, через державні органи і шляхом самоврядування [8], він також є учасником і судової гілки влади.

Проявом безпосереднього народовладдя є вибори, всеукраїнські і місцеві референдуми, народні ініціативи, громадські обговорення тощо. У разі здійснення народом влади через державу, формуються органи народного представництва, повноваження яких делеговані від народу. Це є конкретним правом демократизму нашої держави, він також полягає і в залученні до відправлення правосуддя не тільки професійних суддів, а й представників народу, тобто присяжних. У відповідності до положень Закону України «Про судоустрій і статус судів» побудова системи судоустрою України базується на сукупності принципів, а саме: територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Так, І. В. Назаров зазначає, що принципи судової системи мають внутрішній зв'язок у предметі регулювання, який і обумовлює їх системність. Крім того, принципи судової системи необхідно відносити до принципів

публічного, регулятивного, матеріального, об'єктивного права, оскільки предметом регулювання є особливості побудови системи державних органів специфічної компетенції [17, с. 21]. Важливість таких принципів, а особливо взаємозв'язку між ними, першочергово полягає у формуванні так званого «базису» для нормального функціонування судової системи, а отже у кінцевому результаті має певний вплив і на якість роботи судів та ефективність здійснення правосуддя в країні.

Тому, з огляду на зазначене, вбачається доцільним розкрити сутність та особливості кожного з принципів побудови судоустрою. Принцип територіальності означає розбудову системи судів загальної юрисдикції відповідно до системи адміністративно-територіального устрою, що обумовлено потребою здійснення правосуддя на всій території України і доступності його для всього населення [23, с. 14]. Визначальна вимога принципу територіальності полягає в тому, що мережа судових органів має рівномірно поширюватись на всі адміністративно-територіальні одиниці України [39, с. 36]. З цього логічно випливає, що судові округи судів відповідних рівнів повинні мати однакове співвідношення з адміністративно-територіальними принципами, на які поширюється юрисдикція судів [9, с. 869].

Отже, кожен місцевий та апеляційний суди мають свою територіальну юрисдикцію (підсудність), тобто поширення компетенції суду на правовідносини, що виникають чи існують на певній території. Завданням організації судів за принципом територіальності, на його думку, є забезпечення наближеності місцевих та апеляційних судів до людей [13, с. 35]. Також законодавчо та доктринально обґрунтованим принципом побудови судової влади є принцип інстанційності.

Інстанційність – це не тільки організаційний принцип побудови судової влади, а це ще процесуальне поняття, за допомогою якого визначається порядок розгляду або перегляду судових справ.

Так, на думку Н. В. Сібільової, інстанційність – це поняття процесуальне і

означає обсяг процесуальних повноважень суду по вирішенню судової справи. Як обов'язкові умови для появи такого принципу вона позиває: право учасників судового процесу на скаргу до вищестоящої судової інстанції та законодавче визначення наявності різних повноважень суду під час розгляду або перегляду однієї і тієї самої справи [21, с. 101].

С. В. Ромашкін вважає, що основне призначення інстанційності – забезпечення законності й обґрунтованості прийнятих рішень, усунення порушень закону, що допускаються відновлення справедливості. При цьому він підкреслює, що інстанційний взаємозв'язок судів не містить підпорядкованості нижчестоящих судів вищестоящим і не повинен допускати можливості здійснення впливу судів апеляційної інстанції на внутрішнє переконання судів першої інстанції [37, с. 85]. Незалежність, ефективність судової системи ґрунтується також на певних принципах, вироблених міжнародною практикою.

До найважливіших міжнародних актів, які визначають основні принципи на стандарти правосуддя, слід віднести – Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, Європейську хартію «Про статус судів», Рекомендацію № R (94)12 «Незалежність, дієвість та роль судів», Регламент Європейського Суду з прав людини. Зокрема, в Основних принципах незалежності судових органів Організації Об'єднаних Націй, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки» деталізуються принципи, на яких має ґрунтуватися судова система. Зазначені в цих положеннях ознаки сильної судової системи говорять про те, що діяльність держави має бути спрямована на створення такої організації судової системи, яка б забезпечила реалізацію права громадянина на судовий захист і справедливе судочинство.

Отже, підсумовуючи наведені вище поняття, структури та основних принципів побудови судової системи України, важливо зазначити, що поділ державної влади в Україні у відповідності до конституційних засад на законодавчу виконавчу, і судову означає, що всередині єдиної державної влади

існує поділ функцій і відповідних навантажень між трьома гілками влади. Якщо законодавчу владу в Україні здійснює Верховна Рада (парламент), виконавчу – система виконавчо-розпорядчих органів на чолі з Кабінетом Міністрів України, то судову – здійснюють незалежні та безсторонні суди, утворені законом.

Відмінність судової влади від інших гілок державної влади визначається саме фактом наділення судової влади функцією здійснення правосуддя. Правосуддя – це діяльність органів судової влади в розв’язанні конфліктів у суспільстві які мають правовий зміст і здійснюється у процесуальних формах національного судочинства. Водночас, правосуддя і судова влада не є тотожними термінами, правосуддя є змістовною та організаційною стороною судової влади, що здійснюють безпосередньо судді, які є державними службовцями в судовій системі України.

Побудова судової системи України базується на принципах: територіальності, спеціалізації та інстанційності. За допомогою принципу територіальності відбувається територіальне розмежування компетенції однорідних судів, тобто визначаються межі судового округу. Водночас цей принцип має органічно поєднуватися з принципом спеціалізації та інстанційності.

Принцип спеціалізації у побудові судової системи є одним із чинників забезпечення права на правосуддя, оскільки ця вимога пов’язана з необхідністю розгляду справи компетентним судом. Важливо акцентувати, що компетентний суд – це не тільки суд, уповноважений здійснювати правосуддя в повному обсязі з винесенням рішення по суті, а й суд, у кваліфікованості суддів якого впевнена особа, котра до нього звертається.

Ще одним важливим принципом побудови системи судоустрою України є принцип інстанційності, що виступає як організаційним принципом побудови судової системи, так і процесуальним – виділення різних інстанцій для розгляду й перегляду судових справ з метою забезпечення винесення справедливого судового рішення у кожній справі, розглянутій у суді.

1.2. Судова система як об'єкт реформування

Реформаційні процеси, які супроводжують розвиток судової системи в Україні протягом усього часу її існування як незалежної держави та іменуються як судова реформа або ж судово-правова реформа, потребують осмислення суті, правової природи явищ, які мають місце в досліджуваній сфері та впливають на формування вітчизняної моделі судової системи. Незважаючи на значну кількість наукових праць, в яких йдеться про судову реформу, здебільшого увага авторів зосереджується на практичних аспектах реалізації тих чи інших законодавчих кроків або ж коментуванні здійснених заходів.

Концепція судової реформи, яка була схвалена Верховною Радою України 28 квітня 1992 року вважається початком становлення судової влади в Україні [35]. Визначаючи його значення для становлення судової системи новоствореної незалежної держави, необхідно зазначити, що, по-перше, він був прийнятий Верховною Радою України на виконання Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення Незалежності України, а по-друге, став першим концептуальним документом, який визначив зміст і напрями розвитку судової влади в Україні. У зазначеній Концепції було визнано, що головною метою судової реформи та становлення незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, удосконалення форм судочинства. Визначено, що для реалізації цієї стратегічної мети необхідно: гарантувати автономію та незалежність судових органів від впливу законодавчої та виконавчої влади шляхом ефективного поділу влади; реалізовувати демократичні ідеї правосуддя, напрацьовані світовою практикою та наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яка б забезпечувала незалежність судової влади; поступово проводити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних

гілок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом.

Щодо судоустрою Концепцією встановлено, що в Україні існують Конституційний, загальний та третейський суди, кожен з яких має чітко визначену компетенцію [32]. Для реалізації основних етапів Концепції протягом 1992–1996 років було підготовлено та прийнято низку важливих законів, які забезпечили поступові структурні зміни судової системи на основі розвитку та зміни функцій існуючих судів з поступове виділення ряду їх підрозділів у самостійні гілки судової системи спеціальної юрисдикції або в додаткові судові інстанції, визначило організацію та порядок діяльності Конституційного Суду України як самостійного органу в системі судової влади. Протягом зазначеного періоду в Україні проводилась системна робота щодо нормативно-правового забезпечення організації та налагодження діяльності різних конституційних органів судової системи. Свідченням цього є прийняття низки законодавчих актів, зокрема Закону України «Про господарські суди» від 4 червня 1991 р., Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р., Закону України «Про господарські суди» від 4 червня 1991 р. України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р., Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію та дисциплінарну відповідальність суддів України» від 2 лютого 1994 р., Закону України «Про Органи суддівського самоврядування» від 2 лютого 1994 р., Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р.

Прийняття зазначених нормативно-правових актів дало змогу врегулювати діяльність господарських судів, визначити статус суддів, систему та повноваження кваліфікаційних комісій суддів при юстиції. правового рівня, запровадити суддівське самоврядування, врегулювати порядок оскарження до

суду рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів, порядок відшкодування шкоди, заподіяної органами слідства, прокуратури та суду.

Наступний етап реформування – з 1996 по 2002 роки. Він був спрямований на реалізацію конституційних положень щодо побудови судової системи України, проведення так званої «малої судової реформи», намагання надати судовій реформі реального характеру. Наступним імпульсом для подальшого розвитку судової системи було прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституції України, яка заклала основи побудови судової системи України, визначила її будівництво за принципами територіальності та спеціалізації.

Водночас слід зазначити, що нова Конституція України передбачала дещо іншу модель судової влади, ніж та, яка існувала до прийняття Основного Закону. Основний закон держави розмежовував Конституційний Суд України як суд конституційної юрисдикції та суди загальної юрисдикції за визначенням «суд загальної юрисдикції» [8, ч. 3 ст. 124];

Реалізація конституційних положень зумовила вирішення наступного важливого завдання на шляху побудови оновленої судової системи, а саме формування в Україні системи судів загальної юрисдикції. Це пов'язано з тим, що системний аналіз положень Конституції у сфері правосуддя та судоустрою дає підстави для висновку, що вона не повністю відтворювала всю систему судів, що, у свою чергу, потребувало розвитку та прийняття низки галузевих законів, які мали визначити види місцевих та спеціалізованих судів, їх структуру та повноваження. У цьому контексті статтею 12 Перехідних положень Конституції України передбачено, що Верховний Суд України та Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до утворення Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України. системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не більше п'яти років [8].

Можна стверджувати, що конституційні положення щодо судоустрою набули свого закріплення в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»» від 21 червня 2001 р., згідно з яким система судів загальної юрисдикції є судом загального провадження. Юрисдикцію відповідно до Конституції України становлять місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України [29, ст. 20].

Крім того, необхідність реалізації конституційних вимог щодо функціонування судової системи одночасно призвела до прийняття низки законів щодо внесення відповідних змін до законодавства. Зокрема, закони України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про третейський суд», «Про прокуратуру» та ін. а також процесуальні кодекси, зазнали змін.

Впровадження змін до судової системи, зумовлена прийняттям ряду згаданих законів, у процесі розвитку вітчизняної судової влади отримала назву «малої судової реформи» [46, с. 8].

Наступним нормативно-правовим актом, який завершив певний етап в реалізації судової реформи після прийняття Конституції України, став Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р., прийнятий Верховною Радою України. Визначає правові засади організації судоустрою та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги до формування професійного суддівського корпусу, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування. -державний, а також загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою [34].

Безсумнівним досягненням цього закону є те, що він створив абсолютно нову систему судів загальної юрисдикції. Відповідно до положень закону систему судів загальної юрисдикції на той час складали: місцеві суди; апеляційні суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України [29, ст. 18].

Наступною дуже важливою новацією зазначеного закону стала зміна самої ідеології у визначенні пріоритетів завдань суду – від всебічного зміцнення законності та правопорядку, запобігання злочинам та іншим правопорушенням до забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина. гарантується Конституцією України та законами.

В організаційному забезпеченні судової діяльності важливою зміною цього закону стало утворення Державної судової адміністрації України як центрального органу виконавчої влади, який здійснює організаційне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, а також інших органів та установах судової системи [29, ст. 125].

Третій етап розвитку судової системи відбувався протягом 2002–2013 років. Протягом цього періоду удосконалено правову базу судоустрою завдяки прийняттю у 2003 році нових Цивільного та Кримінально-виконавчого кодексів, у 2004 році – Закону України «Про порядок призначення на посаду та звільнення з посади професійного судді», у 2005 році – Кодекс адміністративного судочинства.

Велике значення у провадженні європейських стандартів мала Концепція вдосконалення судоустрою для становлення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, затверджена Указом Президента України від 10 травня 2006 року. Метою Концепції було забезпечення формування в Україні судової влади як єдиної системи судоустрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів та гарантує право людини на справедливий суд [10].

Концепція передбачала створення нової системи судів, за якої кожен суд мав би виконувати функції лише однієї інстанції: місцеві суди – першої інстанції, апеляційні суди – апеляційної інстанції, вищі суди – касаційна інстанція, Верховний Суд – касаційна інстанція у виняткових випадках. На останньому етапі реформи передбачалося запровадження спеціалізації судів із поділом на цивільні, кримінальні та адміністративні, створення двох рівнів місцевих

загальних судів (наприклад, районних чи міських кримінальних судів та районних кримінальних судів), а також як утворення Вищого цивільного та Вищого кримінального судів та ліквідація військових судів [38, с. 41].

На жаль, не всі основні положення Концепції були реалізовані через протистояння політичних сил у парламенті. За висновками вітчизняних правознавців, подальший процес реформування судової системи характеризувався непослідовністю та безсистемністю.

Радикально протилежні ідеї у поглядах на потрібну державі судову систему зумовили компромісність відповідних законів, що робило траєкторію розвитку судової системи хаотичною [46, с. 14]. Зрештою, намагання створити оптимальну структуру судової системи в державі призвело до необхідності розробки та прийняття наступного в процесі трансформації судоустрою Закону України «Про судоустрій і статус суддів», який став основою судової реформи 2010 р.

Згодом концептуальні положення судової реформи 2010 року були доповнені низкою законодавчих актів. Серед них Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 р. [28], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Посилення гарантій незалежності суддів» від 5 червня 2012 р. [27].

За висновками вітчизняних та міжнародних експертів, судова реформа 2010 року докорінно змінила всі три складові вітчизняного правосуддя: судоустрій, статус суддів та судоустрій. Зміни також торкнулися всіх основних аспектів діяльності судів і суддів: принципів державного судочинства, самої судової системи та їх повноважень, порядку звернення до суду та порядку судового розгляду справ, механізму обрання суддів, суддів, підстави та порядок їх відповідальності, систему забезпечення діяльності судів, принципи суддівського самоврядування і навіть мови судочинства.

Крім того, як зазначають експерти, якщо оцінювати задекларований напрямок судової реформи в цілому, то він полягав у створенні в Україні судової системи, яка діяла б на принципах верховенства права відповідно до європейських стандартів та гарантувати право особи на справедливий суд. Водночас аналіз нового законодавства про судоустрій та моніторинг його застосування дозволив експертам зробити висновок, що забезпечення прав людини на справедливий суд не стало актуальною метою судової реформи.

Революція Гідності 2013–2014 років дала поштовх для впровадження ключових реформ, зокрема і судової. Тому наступний, четвертий, етап у розвитку судової системи пов'язаний із судовою реформою, яка розпочалася у 2016 році та стала наймасштабнішою за всю історію незалежної України.

Основою для нормативно-правового забезпечення реформи стали законодавчі акти, прийняті Верховною Радою України 2 червня 2016 року: Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [30] та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [34], який було прийнято вже з урахуванням конституційних змін.

Наведемо зміни які відбулись у 2017 році після прийняття конституційних змін: Приділено увагу діяльності ВСУ та Вищого суду з питань інтелектуальної власності; запроваджено обмеження щодо подання касаційних скарг до ВСУ; створено поняття для вдосконалення судової системи, такі як «зразкова справа» та «типова справа», а також інститут обов'язкового провадження та досудового врегулювання спору. Запроваджено штрафи за порушення процесуальних прав та обов'язків сторін у суді Запроваджено ЄСІТС «Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему».

Підсумовуючи викладене можна зазначити, що судова система України протягом усього періоду незалежності держави перебувала в стані постійних змін та реформування. Необхідність кардинальних змін у цій сфері була зумовлена тим, що Україна успадкувала від радянського минулого судову систему, побудовану на авторитарних засадах, для якої пріоритетним став не

захист прав і свобод громадян, а інтереси державної влади. Тому головним завданням на шляху до створення судової системи незалежної держави було забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судоустрою до міжнародних та європейських норм і стандартів. За роки незалежності було сформовано основне законодавче поле для функціонування судової системи, фундаментальною основою якої стали Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності та Конституція України 1996 року.

Крім того, нормативно-правова база національного судового законодавства включає низку законів та інших нормативно-правових актів, які висвітлюють організацію судоустрою та визначають порядок діяльності суду, на принципово новому рівні визначається статус суду, встановлюється принцип незалежності судової влади, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ

2.1. Особливості та проблеми реалізації судової реформи в Україні

Україна в умовах війни продовжує реалізовувати судову реформу, яка є ключовим елементом процесу її інтеграції до Європейського Союзу (ЄС). Саме результати цієї комплексної трансформації стануть визначальними під час подальших переговорів про вступ до ЄС. Тому, навіть за умов російської агресії, Україна не зупинялася у формуванні таких важливих інституцій судової влади, як Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС), Вища рада правосуддя (ВРП), а також у вдосконаленні процедур добору кандидатів на суддівські посади. Водночас у разі, якщо досягнуті результати не задовольнятимуть очікувань європейських інституцій, це може негативно вплинути на подальший хід переговорів з ЄС.

Слід врахувати, що ЄС постійно контролює виконання Україною взятих на себе зобов'язань, застосовуючи всі можливі інструменти моніторингу. Така вимога закладена у переговорній рамці, ухваленій Євросоюзом у червні 2024 року. Цей документ фактично слугує технічним завданням для України, яка має підготувати дорожню карту з питань верховенства права (розділи №23 – Судова влада та основні права та №24 – Правосуддя, свобода та безпека) [15].

На переконання голови ВРП Г. Усика, прогрес України в утвердженні верховенства права та розвитку судової влади вже очевидний. Для успішного завершення та незворотності судової реформи необхідно заповнити орієнтовно дві тисячі вакантних суддівських посад новими професійними та добросовісними фахівцями. Це дасть змогу суттєво поліпшити ефективність функціонування судової системи [43].

Варто відзначити, що вже рік як безперервно працюють два органи суддівського врядування – ВККС та ВРП, які безпосередньо відповідають за впровадження реформи та укомплектування суддівського корпусу новими кадрами. Крім цього, 8 травня 2024 року Президент В. Зеленський уперше з моменту повномасштабного вторгнення призначив на посади 114 суддів судів першої інстанції, а вже 4 червня 2024 року було призначено ще 214 суддів до місцевих загальних, адміністративних і господарських судів.

Більшість новопризначених суддів – це фахівці, які брали участь у конкурсному відборі на суддівські посади у 2017 році й успішно пройшли співбесіди з Вищою кваліфікаційною комісією суддів (ВККС) та Вищою радою правосуддя (ВРП). Серед призначених є й ті судді, у яких завершився п'ятирічний термін повноважень, але вже у 2024 році вони успішно пройшли кваліфікаційне оцінювання оновленим складом ВККС. 5 липня 2017 року 248 суддів із числа кандидатів 2017 року склали присягу (208 – судді загальних місцевих судів, 22 – місцевих адміністративних та 18 – місцевих господарських судів) [50]. Ця подія стала першою церемонією складання присяги суддів із 14 грудня 2021 року, коли присягнули 57 суддів. Хоча кількість наразі невелика, вона є важливим досягненням на тлі гострого дефіциту суддівських кадрів.

Водночас, варто зазначити, що представники Міжнародного валютного фонду (МВФ), перебуваючи в Києві у вересні 2024 року, досягли домовленостей з українською владою щодо П'ятого перегляду чотирирічної програми розширеного фінансування (EFF). Під час переговорів сторони визначили ключові напрямки реформ. Зокрема, домовлено про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу у частині строків проведення розслідувань після оголошення підозри (ці строки більше не будуть підставою для автоматичного закриття справи), а також про створення нового Вищого адміністративного суду. МВФ наголосив на необхідності зміцнення незалежності, компетентності й авторитету судової системи.

Як зауважує В. Ковальський, нині під час здійснення судової реформи існує низка проблем. Серед них:

- гостра нестача кадрів у судах, зокрема суддів, що призводить до перевантаженості судів та послаблення захисту прав людини;
- відхід досвідчених суддів без передачі знань та практичного досвіду новому поколінню;
- викривлення процесів добору кадрів, потрапляння випадкових осіб на суддівські посади, надмірні амбіції та недостатній рівень правової культури серед персоналу судових установ.
- серед суддів бракує готовності ухвалювати рішення відповідно до вимог закону, його норми часто ігноруються, що призводить до систематичного порушення прав людини;
- активна участь іноземних осіб у формуванні складу ВРП та ВККС України, не передбачена Конституцією та чинним законодавством;
- невизначеність статусу процесу перевірки та відбору членів ВРП Етичною радою [7].

Зазначимо, що у пункті 4.1.5 Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки було запропоновано запровадження інституту мирових суддів. Цей крок мав покращити доступ до правосуддя, передбачав прийняття відповідного закону про мирове судочинство і сприймався розробниками Стратегії як обов'язкова стадія досудового вирішення спорів. Пропонувалося заснувати мирові суди в межах територіальних громад шляхом обрання їхніх суддів самими жителями громад на п'ять років з фінансуванням за рахунок місцевих бюджетів. Крім того, 9 вересня 2024 року це питання обговорювалося під час засідання спілки Коаліція Реанімаційний Пакет Реформ спільно з експертами, діючими суддями та адвокатами [33].

Учасники дискусії погодилися, що запровадження інституту мирового судді та його залучення до розгляду незначних спорів сприятиме:

– розвантаженню судової системи від нескладних з юридичної точки зору справ. Згідно з судовою статистикою, співвідношення кількості суддів до кількості справ, що перебувають у провадженні, є критичним і призводить до перевантаження системи та затягування строків розгляду справ. Наприклад, Рівненський окружний адміністративний суд за I півріччя 2023 року отримав на розгляд 44 004 справи, посівши перше місце за їхньою кількістю. Водночас, за даними інтерактивної карти, нормативна кількість суддів із повноваженнями має становити 297 осіб, проте фактично в регіоні правосуддя здійснюють лише 13 суддів;

– покращенню доступу до правосуддя. Згідно з результатами соціологічних досліджень останніх років, приблизно половина опитаних, навіть зіткнувшись із правовою проблемою чи порушенням власних прав, не намагалися їх захистити. Вони не зверталися до суду, не маючи впевненості в його справедливості, сумніваючись у чесності вирішення справи або через затьожність та складність судової процедури. Унаслідок цього значна кількість конфліктів залишається в тіні й не доходить до суду чи інших уповноважених органів через недовіру до існуючих механізмів правового захисту. На думку експертів, запровадження мирових судів, які будуть ближчими до громади, матимуть спрощені процедури та ефективно реагуватимуть на звернення, сприятиме вирішенню таких «латентних» спорів. Крім того, у зв'язку з планами щодо укрупнення мережі місцевих судів, яке покликане привести її у відповідність до нового адміністративно-територіального устрою, постає ризик погіршення просторової доступності правосуддя. Скорочення кількості існуючих судів через їх укрупнення ускладнить доступ громадян до правосуддя. Саме тому створення інституту мирових судів може стати компенсаторним інструментом, який забезпечить близькість правосуддя до людей. Водночас формування нової системи територіальної організації місцевих судів гальмують політичні фактори та триваюча війна. Як зауважує І. Мудра, оптимізація судової мережі – це складне та чутливе з соціальної точки зору питання, особливо у

воєнний час [20]. Однак її вдале здійснення допоможе рівномірніше розподілити судове навантаження по всій країні;

– підвищенню довіри до правосуддя. Нині судова система має один із найнижчих рівнів довіри серед державних інституцій. Експерти вважають, що завдяки тіснішому зв'язку з громадою, оперативності й простоті процедур мирові суди зможуть швидко та справедливо вирішувати конфлікти. Це сприятиме наближенню правосуддя до людей на місцевому рівні та підвищенню довіри до судової системи в цілому.

– створення кадрового резерву для судової системи та часткове розв'язання проблеми нестачі суддів. Мирові судді, які набули практичного досвіду роботи із сторонами у справі, опрацювання доказів, організації та розгляду спорів, у перспективі можуть стати якісними кандидатами на посади у державних судах. Адже сьогодні відчутний дефіцит професійних і добросовісних юристів, які прагнуть працювати у правосудді. До того ж чим більше спорів вирішується без залучення державних інституцій, тим вищим вважається рівень правової культури суспільства.

Проблема нестачі суддівських кадрів є гострою, і сформувалася як через природний відтік суддів (досягнення граничного віку, втрата громадянства, вихід у відставку тощо), так і через тимчасову зупинку роботи ВККСУ. Це перешкоджало відбору кандидатів та проведенню конкурсів на вакантні посади суддів. Додатково ситуацію ускладнила недієздатність ВРП, яка запрацювала повноцінно лише у 2023 році. Також за підсумками оцінювання суддів, запровадженого після Революції Гідності (2014 р.), частина суддів залишила систему через неспроможність пройти цю перевірку. Основною метою таких заходів було встановлення високих морально-етичних стандартів у діяльності як суддів, так і органів суддівського врядування та самоврядування.

Негативною тенденцією у підборі якісних кадрів є небажання потенційних кандидатів брати участь у конкурсах на вакантні посади, відмови від уже здобутих посад і затримки зі складанням присяги після отримання статусу судді.

Подібні ситуації гальмують не лише процес відбору суддів, а й загалом судову реформу, призводячи до необхідності оголошувати нові конкурси, що, у свою чергу, вимагає додаткових витрат часу, фінансів та людських ресурсів.

Також вплив на бажання кандидатів брати участь у конкурсі на суддівські посади чинять доволі суворі вимоги до перевірки на доброчесність, а також потенційні наслідки надмірної публічності перевірок, яка є набагато більшою, ніж у європейських країнах. Ці чинники істотно послаблюють мотивацію кандидатів до участі в конкурсах, що станом на червень 2024 року призвело до повної відсутності суддів у 11 судах та наявності лише одного судді у 42 судах.

Водночас суспільство стривожила Постанова ВП Верховного Суду № 9901/198/20 від 13.06.2024 року, яка фактично заблокувала перевірки доброчесності майже 180 суддів. З огляду на прагнення відновити довіру до судової влади (особливо після резонансного затримання на хабарі голови суду В. Князева) є необхідність у ретельній перевірці тих суддів, які переслідували учасників Революції Гідності, володіють сумнівними статками, сприяли уникненню відповідальності нетверезих водіїв шляхом затягування розгляду справ, чи мають прямі або завуальовані зв'язки з державою-агресором чи окупованим Кримом [49].

19.09.2024 року відбувся XX черговий з'їзд суддів України, на якому делегати ухвалили два ключові рішення: «Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України» та «Щодо зміцнення незалежності суддів, захисту їхніх професійних інтересів, звернення до державних органів та посадових осіб».

На думку голови ВРП Г. Усика, успіх судової реформи залежить не тільки від належного законодавчого та організаційного підґрунтя, а й від особистостей, які впроваджуватимуть її на практиці, а також від рівня фінансування та матеріально-технічного забезпечення [43]. Станом на 2024 рік судова гілка влади профінансована лише на 60% від потреби. Технічна база, включно з комп'ютерною технікою та системами відеоконференцзв'язку, у 2024 році

здебільшого морально застаріла та зношена на 80%, особливо у судах першої та апеляційної інстанцій.

За словами в. о. голови Державної судової адміністрації (ДСА) М. Пампури, станом на червень 2024 року місцевим та апеляційним судам необхідно 756,1 млн грн для оновлення застарілого й зношеного обладнання та придбання нової техніки [47]. До того ж у деяких судах бомбосховища перебувають у незадовільному стані або взагалі відсутні.

З огляду на це, під час надання міжнародної фінансової допомоги Україні доцільно передбачити цільове виділення частини коштів на підтримку функціонування системи правосуддя. При цьому розпорядником цих коштів має бути саме суддя, адже від нього вимагають організації роботи суду (забезпечення технікою, меблями, персоналом), а не від судової адміністрації. Такий підхід уже реалізується в європейських країнах, Канаді та США.

Згідно з пунктом 2.1 розділу 3 «Судова система» Плану для Ukraine Facility, серед запланованих у межах Компонента І реформ передбачено цифровізацію судової системи. Це означає переведення значної частини судових процедур в електронну форму та прискорене впровадження електронних інструментів у роботу судів.

Для успішної реалізації цієї реформи необхідно провести функціональний аудит ІТ-систем, а також затвердити дорожню карту модернізації Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Ці кроки є ключовими завданнями для ДСА України, оскільки їх виконання стане основою для подальшої цифровізації судової системи.

Метою впровадження електронного судочинства є оперативний та зручний обмін інформацією між судами, учасниками процесу та іншими державними органами, що сприятиме справедливому та неупередженому правосуддю. Повноцінне запровадження таких рішень забезпечить кращий доступ громадян до правосуддя, особливо актуальний у часи війни, і дасть змогу скоротити державні витрати на матеріально-технічне забезпечення судової влади.

Отже, судова реформа є тією фундаментальною реформою для України, без якої наша країні не зможе рухатися далі в процесі вступу до ЄС. Від її успішного виконання залежить відкриття подальших «кластерів» про переговори щодо членства України в ЄС. До того ж міжнародна допомога, інвестиції та відбудова України залежать насамперед від здатності держави ефективно сформувати судову гілку влади. Адже більшість інвесторів не будуть готові інвестувати в країну, якщо не зможуть розраховувати на незалежний суд і належний захист своїх прав та законних інтересів.

Важливо максимально скористатися можливістю для перезапуску судової системи України, щоб у майбутньому не виникало сорому ні перед західними партнерами, ні перед власним суспільством.

2.2. Зарубіжний досвід проведення судової реформи

Вагоме значення для України під час проведення судової реформи має вивчення досвіду функціонування судової гілки влади окремих країн. Для успішної євроінтеграції судово-правової системи України важливо, щоб норми національного права збігалися із законодавчими актами ЄС і були прийнятними для українського суспільства. На прикладі досвіду Франції, професійні судді призначаються Президентом, посадові особи Касаційного Суду і голови апеляційних судів – за рекомендацією Вищої ради магістратури, а інші судді – за поданням міністра юстиції з позитивним висновком Вищої ради магістратури (ст. 12 Закону «Про статус магістратури»). Усі інші судді (комерційних трибуналів, трибуналів з питань страхування, морської торгівлі, земельної оренди тощо) не призначаються, а обираються виборцями. Кандидат на посаду судді повинен мати вищу юридичну освіту, здобуту після закінчення спеціальної юридичної академії. Для призначення до складу Касаційного суду встановлені підвищені вимоги – робота професором університету чи необхідний стаж суддівської діяльності. Як правило, суддею не призначається особа, молодша за

40 і старша за 50 років, а також особа, яка раніше в межах округу апеляційного суду займалася адвокатською практикою, обіймала посаду судового виконавця чи нотаріуса, якщо з цього моменту пройшло менше 5 років. Виконання обов'язків судді у Франції несумісне з мандатом члена парламенту, Асамблеї Європейського Союзу та його інших органів. Звільнення судді з посади має право здійснити Вища рада магістратури за скоєння проступку або у зв'язку з тяжким захворюванням.

В Англії судді Суду Корони призначаються королевою за рекомендацією Лорда-канцлера, а судді нижчих судів – Лордом-канцлером. За Конституційним актом ще 1701 року судді обіймають свої посади «поки поведуть себе належно». За загальним правилом вони ідуть у відставку після досягнення 75 років. Порядок добору суддів регулюється Законом про суди і правове забезпечення (1990 рік) та Законом про мирових суддів (1997 рік). При призначенні суддів на посаду прийнято враховувати моральну і ділову характеристики кандидата. Важливе значення також відіграє стан здоров'я того, хто намагається обійняти посаду судді. На стан судочинства в Англії істотний вплив має Лорд-канцлер. Він поєднує в собі судову, виконавчу та законодавчу владу. Лорд-канцлер може звільнити суддю окружного суду за недієздатність і неналежну поведінку, перевести його з одного округу в інший, відмовити у продовженні строку служби тощо. Але магістранти можуть бути звільнені тільки королевою, правда, знову ж таки за рекомендацією Лорда-канцлера.

Судову владу у Німеччині здійснюють професійні судді і судді на громадських засадах. Відповідно до Закону «Про суддів» федеральні судді Німеччини призначаються довічно, а в землі Гессен – тимчасово. Наявність наукового ступеня та академічної освіти впливає на зайняття посади судді. За порушення Конституції суддя федерального суду може бути звільнений з посади або переведений на іншу посаду. Клопотання з цього приводу порушується Бундестагом, а рішення приймається двома третинами голосів Федерального Конституційного суду. Справи про дисциплінарні проступки суддів розглядає

Федеральний дисциплінарний суд, рішення якого можуть бути оскаржені до Дисциплінарного Сенату Федерального адміністративного суду. Важливе значення при формуванні суддівського корпусу Італії відіграє Вища рада магістратури. За Конституцією Італії до повноважень цього органу належить призначення і переведення суддів, підвищення їх по службі, застосування дисциплінарних санкцій тощо (ст. 105). Судді не можуть займатися підприємницькою діяльністю, працювати у судових органах, де в колегії адвокатів або повірених працюють їх родичі до другого ступеня включно. Дисциплінарне провадження щодо суддів порушує тільки міністр юстиції. Органом, що розглядає справи про дисциплінарну відповідальність суддів, є відділення Вищої ради магістратури. Таким чином, існують певні загальні риси у розвитку системи правосуддя у провідних країнах Європи, які становлять інтерес і для України.

У Румунії, Швейцарії та деяких інших країнах судді призначаються (обираються) на певний строк. У більшості зарубіжних країн суддів призначають або обирають не безстроково, а довічно. Хоча у законодавстві цих країн також передбачено граничний вік перебування судді на посаді або визначені випадки можливого звільнення судді незалежно від його волі. Зокрема, в Англії, Греції, Ізраїлі строк зайняття суддівської посади обмежено досягненням похилого або пенсійного віку (65–70 років). У Німеччині судді призначаються на посаду довічно за винятком землі Гессен, де судді призначаються на певний строк. У відставку судді йдуть у 65 років за винятком членів Федерального Конституційного суду (68 років). Якщо федеральний суддя під час виконання своїх службових обов'язків допустить порушення конституції, то за клопотанням Бундестагу Федеральний Конституційний суд може перевести його на іншу посаду чи відправити його у відставку. В Італії усунути суддю від займаної посади можна тільки за рішенням Вищої ради магістратури у порядку дисциплінарного провадження. Право на порушення дисциплінарного

переслідування належить міністрові юстиції та Генеральному прокуророві Касаційного суду.

У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейськими співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого боку, де у ст. 14 розділу III передбачає, що «співпраця буде спрямована, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості, боротьбу з корупцією» [22, с. 122]. Одним із засобів виконання зобов'язань, взятих Україною в рамках вищезазначених документів, та покращення стану судової системи в цілому стало запровадження електронного судочинства. Так Комісія з питань правової реформи розробила «Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки». [33].

Ця Стратегія визначає кроки щодо подальшого розвитку сучасного електронного судочинства в Україні. Відповідно до пункту 4.1.4. Ця стратегія має здійснюватися за такими напрямками: розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтеграція в національну інфраструктуру електронного урядування через: запровадження онлайн-розгляду всіх категорій справ, незалежно від місцезнаходження сторін і суду, та інших сервісів електронного правосуддя, розширення електронних майданчиків, за допомогою яких здійснювати онлайн правосуддя; впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного діловодства, електронного зв'язку з судом, кабінетом судді та кабінетом учасника процесу; удосконалення та розвиток офіційного веб-порталу судової влади України для отримання інформації про суди та справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики. Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [25]. У ст. 14 КПК передбачено використання в судах Єдиної судової інформаційно

комунікаційної системи «ЄСІТС». ЄСІТС забезпечує суди електронним діловодством, безпечним зберіганням, автоматизованою аналітичною та статистичною обробкою інформації, визначенням суддів для розгляду конкретних справ, відбором присяжних, веденням Єдиного державного реєстру судових рішень тощо [35].

Якщо ж звернутися до зарубіжного досвіду, то законодавче врегулювання цього питання вже започатковано в зарубіжних країнах завдяки їх комплексним і тривалим дослідженням, результатом яких стала наявність самостійної електронної форми для здійснення правосуддя, численні методи її захисту, дотримання конфіденційності персональної інформації. Для прикладу у Канаді, у зв'язку із загрозою розкриття особистої інформації при використанні електронного правосуддя застосовуються спеціальні рекомендації, підготовлені судовим консультативним комітетом (Use of Personal Information in Judgments and Recommended Protocol). Протокол містить орієнтири для судів, перед якими стоїть непросте завдання – проявити належний рівень відкритості у своїй роботі та водночас забезпечити захист особистих інтересів. Документ визначає три рівні захисту, які застосовуються залежно від вирішуваних питань та чи діє заборона на розголошення інформації [22].

У США добре функціонує система електронного суду (PACER), яка доступна кожному, хто зареєстрував обліковий запис. Завдяки цій програмі учасники судового засідання можуть ознайомитися з процесуальними документами, сторонами процесу, слідкувати за ходом справи та мають можливість ознайомитися з розкладом зазначених засідань. Є ще одна не менш поширена програма електронного суду – CM/ECF. CM/ECF – це комплексна система управління справами федерального суду для банкрутства, окружних і апеляційних судів. За допомогою цієї програми процес передачі документів справи (заяв, клопотань, пропозицій) здійснюється з дотриманням конфіденційності та захисту персональних даних за допомогою комп'ютера та

підключення до мережі Інтернет, що також запроваджено в судах з питань банкрутства. , пізніше навіть у Суді міжнародної торгівлі США.

Запровадження електронного судочинства є альтернативною формою та організацією здійснення правосуддя, що формує ефективний механізм реалізації конституційного права громадян на доступ до правосуддя. Підсумовуючи, зазначимо, що перехід на електронне правосуддя значно полегшить саму судову процедуру, що виражається у більш динамічному, а отже, і швидкому та ефективному розгляді всіх категорій справ, за рахунок скорочення часу обміну інформацією як між учасниками процесу, так і між ними та арешту. Такий розвиток передбачає відповідну адаптацію процесуального законодавства до реалій сучасного інформаційного суспільства.

Як показує зарубіжний досвід, в Електронному суді необхідно розвивати та запроваджувати нові електронні сервіси, які можуть підвищити якість правосуддя, спростити доступ до суду, зменшити корупційні ризики та загалом сприяти ефективному вирішенню правових конфліктів у суспільстві. Також варто зауважити, що запровадження електронного судочинства, а онлайн-суд полегшить процес розгляду справ як під час ковіду, так і під час війни в країні. На нашу думку деякі аспекти побудови судових систем і роботи суддів країн Європи, а також досвід проведення судових реформ доцільно було використати для імплементації у вітчизняне законодавство. Частина нововведень вже поступово втілюється на практиці.

Проте частина проблем залишаються нерозв'язаними, зокрема на:

- критично низький рівень довіри громадян до суду;
- залежність судів і суддів;
- надзвичайно висока завантаженість судів;
- необов'язковість виконання судових рішень, що набуло системного характеру;
- політизованість процедури формування суддівського корпусу;
- хронічне недофінансування судової влади тощо.

Тому всі ці прогалини потребують вирішення та проведення змін.

Проблема реформування судової влади в Україні на сьогодні виявляє свою актуальність, оскільки найважливішими передумовами розвитку громадянського суспільства мають стати якісне, стабільне законодавство та ефективне правосуддя, які здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави. Тому існує необхідність теоретичного осмислення нового етапу реформування судової системи в Україні, наближення її до міжнародних стандартів для ефективного вдосконалення та реалізації її на практиці.

Спрямованість судово-правової реформи передусім повинна обумовлювати максимальне забезпечення принципу верховенства права, а також досягнення соціального ефекту у суспільстві, відновлення довіри до судової влади й створення умов доступного правосуддя.

РОЗДІЛ 3

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РЕФОРМУВАННЯМ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Напрями модернізації судової системи в Україні

Україна нині переживає історичний момент, який вимагає активнішого просування судової реформи. Незважаючи на значну кількість змін у судовій гілці влади (оновлення структури судоустрою, перезапуск Верховного Суду, заміну Вищої ради юстиції на Вищу раду правосуддя, створення нових органів на кшталт Громадської ради доброчесності тощо), рівень довіри суспільства до судів та суддів залишається невисоким. Так, за опитуваннями 2021 року, близько 74% населення не довіряло ані судам, ані судовій системі загалом. Аналогічна ситуація склалася стосовно інших державних інституцій: наприклад, Верховній Раді України у той же період не довіряло 75%, а Кабінету Міністрів – 72%. Тобто рівень недовіри до ключових держорганів загалом є схожим, однак саме суди зазнали найбільших трансформацій, і покращення їхньої діяльності традиційно проголошувалося пріоритетом кожної нової політичної сили [11; с. 131].

Отже, на сучасному етапі судова реформа набуває ще більшого значення. До того ж серед важливих критеріїв вступу України до ЄС є приведення судової системи у відповідність до європейських норм, забезпечення незалежності та неупередженості правосуддя, виключення корупційної складової, справедливе вирішення спорів на основі верховенства права, дотримання прав і свобод людини та громадянина тощо. У цьому контексті державне управління процесом судової реформи та організацією судової влади відіграє ключову роль.

Варто зауважити, що реформа судоустрою є одним із напрямів масштабної судової реформи, спрямованим на глибинне перетворення системи судів України. Таким чином, реформування судоустрою є змістовно-структурним елементом загальної судової реформи та трансформації судової влади загалом.

Водночас, перетворення в системі судоустрою не обмежуються лише самими судами, адже поняття «система судоустрою» охоплює більш широкий спектр компонентів, ніж просто сукупність судів.

На нашу думку, реформування системи судоустрою має відбуватися поетапно та комплексно, з урахуванням специфіки цієї сфери. Серед можливих кроків можна виділити:

1. Оцінка поточного стану: Перед стартом реформи слід ретельно проаналізувати стан судової системи, щоб зрозуміти актуальні проблеми та визначити пріоритетні напрями для змін.

2. Розроблення стратегії: На основі проведеної оцінки варто сформувати стратегію реформування, яка чітко окреслить основні завдання та порядок дій для досягнення поставлених цілей.

3. Залучення ключових учасників: У процес реформування варто активно долучати суддів, адвокатів, правозахисників та представників громадянського суспільства, щоб забезпечити широку підтримку, прозорість та знизити опір змін.

4. Поступове впровадження: Впроваджувати реформи слід крок за кроком, ретельно продумуючи кожний етап та забезпечуючи необхідні підготовчі заходи й ресурсну підтримку.

5. Розвиток людського потенціалу: Підвищення кваліфікації суддів та інших професіоналів судової системи є важливим напрямом, оскільки якісний кадровий склад сприятиме ефективному впровадженню реформ.

Обравши європейський вектор розвитку, Україна повинна створити судову систему, що відповідатиме міжнародним стандартам правосуддя. Судова реформа – процес довготривалий і складний, потребує участі експертів, практиків та громадськості. Її основною метою є наближення судочинства до європейських стандартів та забезпечення ефективного, справедливого, вчасного розгляду справ із дотриманням верховенства права, гарантуючи захист прав і свобод громадян.

У червні 2021 року Президент України своїм Указом №231/2021 затвердив Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. У преамбулі документу чітко визначено орієнтир на європейську інтеграцію: серед очікуваних результатів передбачено продовження впровадження міжнародних стандартів та кращих практик Ради Європи та Європейського Союзу. Серед ключових завдань Стратегії визначено забезпечення скоординованого та збалансованого удосконалення системи із урахуванням подальшого гармонізування національного законодавства із законодавством ЄС [33].

Значний обсяг правових змін, які Україна має реалізувати як держава, що претендує на вступ до ЄС, стосується реформування судів загальної юрисдикції. Йдеться про вимогу європейських партнерів переглянути процедуру призначення суддів так, щоб відбір кандидатів здійснювався на основі високого професійного рівня та прозорості й неупередженої процедури відбору у Вищій раді правосуддя, а також про оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Проблема відтоку кадрів у судовій системі залишається невідкладним викликом, який потребує термінових заходів.

Одним із головних кроків є реформа судів загальної юрисдикції, спрямована на відбір суддів з дотриманням високих професійних стандартів та застосуванням прозорих механізмів. Для ефективності цієї реформи необхідним є оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, гарантування її незалежності від політичного тиску та інших негативних впливів. Крім того, слід запровадити систему професійного розвитку суддів для підвищення їхньої компетентності та зміцнення довіри громадськості до судової влади.

Ситуація ще більше ускладнилася після ухвалення в липні 2021 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» (так званого Закону про реформу ВРП). Цим законом було створено новий орган – Етичну

раду, до складу якої входять українські судді та міжнародні експерти. Головне завдання Етичної ради – перевіряти членів Вищої ради правосуддя на добросовісність [26].

Втім, практика формування першого складу Етичної ради та її діяльності засвідчила надмірну бюрократизованість цього процесу, а також наявність неформального впливу різних зацікавлених груп на органи, які займаються відбором професійних суддів [24].

Досліджуючи іноземний досвід організації судової влади, варто звернути увагу на декілька важливих моментів. Зокрема, тенденція до створення окремих (автономних) систем адміністративного судочинства набуває поширення в європейських країнах. У 16 державах-членах ЄС діють відокремлені від загальних судів системи, спеціалізовані на розгляді адміністративних спорів. Залежно від територіальних масштабів держави, ці системи можуть мати дво- чи триступеневу структуру [36].

Варто зауважити, що ідея відокремлення системи адміністративних судів від загальних, а також наведені міжнародними експертами та українськими фахівцями правові аргументи на користь такого розмежування, в Україні нашоувхуються на певний опір.

Відокремлені системи адміністративного судочинства мають низку переваг. Зокрема, вони часто гарантують вищу якість судових рішень у справах, пов'язаних з адміністративними спорами, адже судді в них спеціалізуються саме на цій сфері права, мають відповідну підготовку та досвід. Крім того, така спеціалізація сприяє більш оперативному розгляду справ. Водночас існують і недоліки, наприклад, недостатня кількість суддів чи обмеженість фінансових ресурсів можуть негативно позначитися на ефективності роботи таких автономних систем адміністративних судів.

Крім того, існує ризик, що рішення, ухвалені окремими адміністративними судами, можуть не враховувати інші важливі аспекти права, наприклад, конституційні принципи чи права людини. Це може мати суттєве значення під

час розгляду адміністративних справ. Отже, утворення відокремлених систем адміністративних судів має як переваги, так і недоліки, і під час їх запровадження слід ретельно враховувати конкретні обставини в країні та потреби її населення.

Водночас, на нашу думку, така модель адміністративної юстиції, враховуючи досвід держав ЄС, загалом виглядає більш доцільною. Створення окремої системи адміністративних судів сприяє підвищенню професіоналізму суддів, поліпшенню якості судового розгляду і ефективнішому забезпеченню справедливого та своєчасного врегулювання публічно-правових спорів.

Слід також звернути увагу на європейський досвід організації господарського судочинства. У небагатьох країнах Європи діють спеціалізовані комерційні (господарські) суди. Приміром, у Швейцарії торгові суди, що розглядають комерційні суперечки, складаються не лише з юристів, а й із представників бізнесових кіл, обраних кантональними радами [5; с. 559].

Характерною рисою вирішення комерційних спорів у Європі є поступове впровадження арбітражних підходів у роботу державних судів. Це стало можливим завдяки високому рівню довіри до державної судової системи та відсутності корупційної складової.

З урахуванням наведеного досвіду для української судової системи можна запропонувати такі позитивні кроки:

1. Створення спеціалізованого суду для розгляду комерційних спорів за участю іноземних суб'єктів може підвищити ефективність судової системи та якість судового розгляду.

2. Запровадження прискорених процедур у господарських справах за умови застосування альтернативних способів вирішення спорів може скоротити строки розгляду та зменшити навантаження на суди.

3. дослідження адміністративно-правових засад позасудового регулювання діяльності суддів може зробити роботу судів ефективнішою та прозорішою;

4. використання адміністративно-правових принципів у впровадженні альтернативних методів вирішення господарських спорів, не пов'язаних із судовим розглядом;

5. запозичення досвіду в організації судового процесу, зокрема застосування структури розгляду справи в один етап;

6. необхідність чітко визначити особливий статус судді господарського суду;

7. розширення вимог до суддів господарських судів, заснованих на чотири блоковій системі компетенцій.

Європейський вибір України базується перш за все на принципах дієвих демократичних інституцій, верховенстві права та зміцненні державних органів різних рівнів, зокрема й судової гілки влади. Підвищення ефективності судової системи, гарантування її незалежності та неупередженості – це основні вимоги, які Україна повинна виконати згідно з міжнародними зобов'язаннями.

Одним із показників успішності судової реформи є доступ громадян до правосуддя, їхнє право на справедливе судове рішення та гарантія реальної незалежності суддів.

Ідея створення мирових судів в Україні залишається одним із можливих напрямів реформування чинної системи судоустрою. Однак вона досі не реалізована, і складно передбачити, чи втілиться вона надалі. Водночас, щоб зрозуміти доцільність упровадження мирових судів, зокрема для балансування системи судоустрою та розвантаження судів першої інстанції, слід визначитися з тим, які саме спори доцільно доручити до їхньої компетенції [1, с. 184].

Мирові суди ефективно діють у багатьох країнах світу, розглядаючи нескладні (малозначимі) цивільні та кримінальні справи. Це дозволяє зменшити навантаження на місцеві суди та пришвидшити розгляд справ, одночасно забезпечуючи доступність і справедливість правосуддя. Така практика свідчить про демократичність судових систем цих держав [12, с. 143].

На нашу думку, чинне законодавство має чітко визначити порядок здійснення правосуддя мировими судами, узгодивши його норми між собою та з іншими нормативними актами. Неоднозначність правового статусу досі заважає впровадити інститут мирових судів в Україні. Водночас запровадження мирових судів стало б прогресивним кроком у розвитку національної судової системи та сприяло б її демократизації.

Отже, сьогодні особливого значення набуває максимальне наближення правової системи України до європейських стандартів, а одними з ключових критеріїв вступу до ЄС є приведення судової системи у відповідність до таких стандартів, гарантування незалежності та неупередженості судової влади, відсутність корупції, забезпечення справедливого вирішення спорів на основі верховенства права та дотримання прав і свобод людини і громадянина. Зважаючи на це, державне управління процесом судової реформи та організацією судової влади стає надзвичайно важливим.

Проведений аналіз свідчить, що значна частина правових змін, необхідних для вступу України до ЄС, стосується реформування судів загальної юрисдикції. Ключовими аспектами цих реформ є забезпечення високого професійного рівня суддів, прозорість та неупередженість процедур їх добору, а також оновлення складу кваліфікаційної комісії.

Щоб забезпечити високий рівень професійної підготовки суддів, необхідно створити комплексну систему професійного розвитку, яка охоплюватиме навчання, підвищення кваліфікації та міжнародний обмін досвідом. Це дасть суддям змогу вдосконалювати свої навички, підвищувати ефективність та якість ухвалюваних рішень. Окрім цього, слід забезпечити відкритість і прозорість відбору кандидатів на суддівські посади й запровадити механізми перевірки їхньої кваліфікації та досвіду. Такий підхід сприятиме добору найкращих фахівців, зміцненню громадської довіри до судової влади та посиленню демократичних інституцій в Україні.

Зокрема, європейські партнери наголошують на необхідності перегляду порядку призначення суддів, щоб кандидати добиралися виключно за критеріями високого професіоналізму, а також на важливості впровадження прозорої, неупередженої процедури відбору Вищою радою правосуддя й оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Крім того, професійний розвиток суддів має стати постійним процесом, що врешті-решт підвищить рівень довіри суспільства до системи правосуддя.

З урахуванням досвіду країн ЄС перспективним вбачається створення відокремленої системи адміністративних судів. Такий підхід сприятиме підвищенню професіоналізму суддів, підвищенню якості судового розгляду та ефективнішому розв'язанню публічно-правових спорів. Доцільним кроком є також заснування спеціалізованого суду для розгляду комерційних спорів за участі іноземних суб'єктів, що має потенціал істотно поліпшити ефективність та якість судового процесу.

Підсумовуючи вищевикладене, важливого значення набуває державне управління процесом здійснення судової реформи та організації судової влади. Можна констатувати, що значний обсяг правових новацій, які має впровадити Україна як суб'єкт, що офіційно претендує на членство в ЄС, є реформи судів загальної юрисдикції. Важливими елементами цих реформ є забезпечення високої професійної кваліфікації суддів, прозорої та неупередженої процедури їх відбору та оновлення складу кваліфікаційної комісії.

Для забезпечення високого рівня професійної компетентності суддів необхідно створити систему професійного розвитку, яка буде включати навчання, підвищення кваліфікації та обмін досвідом з колегами з інших країн. Це дозволить суддям підвищити рівень своєї професійної компетентності та забезпечити більш якісний та ефективний розгляд судових справ. Крім того, необхідно забезпечити відкритість та прозорість процесу відбору кандидатів на посаду суддів, а також запровадити систему перевірки їх кваліфікації та досвіду роботи в правовій галузі. Це допоможе забезпечити відбір найбільш

кваліфікованих та професійних кандидатів на посаду суддів, що позитивно вплине на довіру громадськості до судової влади та зміцнить демократичні інститути в Україні.

Зокрема, в даному контексті слід відмітити вимогу європейських партнерів переглянути порядок призначення на посади суддів у спосіб, коли кандидати будуть відбиратися за умови високої професійної кваліфікації, а також впровадження прозорої неупередженої процедури відбору кандидатів Вищою радою правосуддя та оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Також вважаємо, необхідно запровадити систему професійного розвитку суддів, яка дозволить забезпечити підвищення рівня їх професійної компетентності і підвищити довіру громадськості до судової влади.

3.2. Шляхи підвищення ефективності судової системи України в умовах воєнного стану

У ратифікованій Україною Угоді про асоціацію з ЄС сторони визнали важливість адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Така адаптація охоплює, насамперед, гармонізацію національного законодавства з відповідними європейськими стандартами, зокрема у сфері цивільного судочинства з метою ефективного судового захисту порушених прав і свобод. І хоча, як слушно зауважують деякі науковці, чіткого визначення поняття міжнародних стандартів цивільного судочинства немає, все ж загальноприйнятим (з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини) є виокремлення доступу до правосуддя серед таких стандартів, одним із засобів забезпечення яких є електронне правосуддя, яке визнається однією з форм електронної демократії [16, с. 91].

У Рекомендаціях CM/Rec(2009)1 Комітету міністрів Ради Європи для держав-членів щодо електронної демократії (e-democracy) електронне правосуддя визначається як застосування інформаційно-комунікаційних

технологій у здійсненні правосуддя всіма зацікавленими учасниками судової системи з метою підвищення ефективності та якості надання державних послуг, зокрема для громадян та бізнесу [16, с. 146]. Це передбачає електронний обмін інформацією, доступ до судової документації та інші електронні сервіси. Головна мета такої системи – поліпшити якість і результативність роботи судової гілки влади.

Європейські фахівці зауважують, що згідно з нормами Ради Європи Європейський суд з прав людини не висуває конкретних вимог до впровадження електронного правосуддя. Водночас реалізація таких ініціатив повинна узгоджуватися з правами на доступ до суду та на справедливий судовий розгляд, які гарантуються статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [16, с. 147].

У додатку до Рекомендації Rec (2001) у звіті про економічну ефективність розробки та оновлення судових і правових інформаційних систем наголошено, що електронні технології можуть суттєво сприяти модернізації цих систем. Для цього потрібно використовувати електронні засоби зберігання даних, аби оперативно та якісно надавати інформацію, полегшуючи адміністративну роботу у сфері правосуддя та покращуючи сервіс для користувачів [22, с. 250].

У висновку № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів для розгляду Комітетом міністрів Ради Європи у сфері правосуддя та інформаційних технологій підтримується подальший розвиток використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема подання документів в електронній формі (електронний документообіг). Наголошується, що ІКТ дають змогу більш ефективно, прозоро й обґрунтовано розглядати справи. Сторони та їх представники мають доступ до матеріалів справ, які їх стосуються, та відстежувати перебіг розгляду, маючи доступ до електронного досьє [22, с. 289–290].

Термін «електронне правосуддя» охоплює широкий діапазон ініціатив, зокрема використання електронної пошти, онлайн-подання позовів, надання

інформації онлайн (включно з судовими рішеннями), проведення слухань та відеоконференцій у віддаленому режимі, а також можливість відстежувати реєстрацію та стадії проваджень у режимі реального часу. Це передбачає й можливість суддів та інших осіб, які ухвалюють рішення, отримувати доступ до матеріалів справи в електронній формі [3, с. 186–187].

Отже, впровадження електронного правосуддя покликане підвищити ефективність судочинства, забезпечити кращу доступність правосуддя та прискорити розгляд справ. Це досягається завдяки електронній комунікації, полегшеному доступу до судової інформації та обміну документами в електронному вигляді між судами та між судом і учасниками справ.

Як зауважували провідні науковці ще у 2017 році, до ухвалення нових редакцій процесуальних кодексів Верховною Радою України, впровадження в Україні всіх відомих у світовій практиці елементів електронного судочинства мало сприяти «модернізації» цивільного процесу та вдосконаленню судочинства. Передбачалося, що це допоможе посилити контроль за учасниками процесу, підвищити якість судових рішень і зменшити судові витрати [33, с. 52–53].

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, визнає необхідність покращення доступу до правосуддя. Для цього пропонується розвивати електронне судочинство із врахуванням світових ІТ-стандартів та інтегрувати його в національну інфраструктуру електронного урядування. Зокрема, йдеться про запровадження онлайн-розгляду певних категорій справ незалежно від місцезнаходження учасників і суду, розширення доступних електронних судових послуг, впровадження сучасного електронного діловодства, електронного зв'язку з судом, а також створення «кабінетів» судді та учасників процесу. Крім того, пропонується вдосконалити офіційний веб-портал судової влади, аби користувачі могли отримувати актуальну інформацію про суди, справи та судову статистику.

Відповідно до чинного Цивільного процесуального кодексу України (ст. 14), електронне судочинство повинно реалізуватися через функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи. Вона має забезпечувати обмін документами в електронній формі між судами та між судом і учасниками процесу, а також надавати суду можливість розглядати справи, використовуючи матеріали в електронній формі.

Однак на практиці Єдина судова інформаційно-комунікаційна система так і не запрацювала в повному обсязі, щоб забезпечити роботу всіх складових електронного правосуддя відповідно до вищезгаданих європейських стандартів. Із запровадженням воєнного стану 24 лютого 2022 року це стало причиною низки труднощів, зокрема у передачі цивільних справ до інших судів в електронній формі. Такі ситуації виникали, коли територіальна підсудність справи змінювалася через призупинення роботи певного суду відповідно до розпорядження Голови Верховного Суду на підставі ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ч. 7 ст. 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», п. 3 ч. 1 ст. 31 ЦПК України.

Отже, незважаючи на описані труднощі, цивільно-процесуальні норми, які регулюють застосування електронного правосуддя згідно з європейськими принципами, все ж надають можливість учасникам справи реалізовувати свої процесуальні права більш зручно, а судам виконувати необхідні дії без зайвих перешкод. В умовах воєнного стану повне запровадження електронного судочинства в першу чергу дозволило б передавати цивільні справи до інших судів електронним шляхом через Єдину інформаційно-комунікаційну систему.

Найшвидшого повноцінного функціонування цієї системи планується досягти завдяки реалізації Концепції Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів, розробленої Державною судовою адміністрацією України, а також проекту створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022-2025 роки.

Зазначимо, що сьогодні виникла гостра потреба у пристосуванні судової системи до нових реалій повномасштабної війни. У перші півтора місяці бойових дій, коли ситуація змінювалася вкрай швидко, близько 20% судів не здійснювали правосуддя. Для того, щоб люди все ж могли отримати доступ до правосуддя, Верховний Суд оперативно змінив територіальну підсудність цих установ. Однак у той період більшість громадян, які опинилися неподалік від зон активних бойових дій, перш за все дбали про власну безпеку, життя своїх близьких та збереження майна, а питання судових справ відійшли на другий план.

2 березня 2022 року Рада суддів України надала рекомендації щодо роботи судів у період воєнного стану. Зокрема, у них ішлося про можливість відкладати розгляд справ (окрім невідкладних проваджень) та знімати їх з розгляду, оскільки чимало учасників процесу не можуть звернутися до суду з заявою про відкладення розгляду. Причинами можуть бути залучення до захисту критичної інфраструктури, служба в Збройних Силах України, територіальній обороні або добровольчих формуваннях, а також реальна загроза життю. Спори, які не потребують термінового вирішення, розглядаються лише за умови письмової згоди всіх учасників [4].

Важливо зазначити, що процесуальні кодекси України не містять ані окремого розділу, ані спеціальних норм, які б регламентували судочинство в умовах воєнного стану. Тож судді змушені адаптувати чинне законодавство до нових обставин. У такій ситуації особливо актуальними стають питання відкладення розгляду справ, зупинення провадження, можливість дистанційної участі сторін у судовому засіданні, інформування учасників про час і місце слухання, а також поновлення чи продовження строків у справах.

Є чимало випадків, коли судді кількаразово переносили слухання справи, не застосовуючи передбачених ст. 223 ЦПК наслідків неявки учасників. При цьому вони обґрунтовують свої рішення посиланнями на згадані роз'яснення Верховного Суду від 02.03.2022 та на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і

основоположних свобод. Водночас подібні дії суддів можуть негативно вплинути на права протилежної сторони у справі. Саме тому в кожному конкретному випадку необхідно з'ясувати реальні причини неявки та оцінювати надані докази її поважності, а також враховувати розташування суду та актуальність розгляду конкретної справи.

У період пандемії COVID-19 до законодавства були внесені зміни, які дозволили учасникам брати участь у судових засіданнях дистанційно за допомогою відеоконференцій (наприклад EasyCon) і виконувати певні процесуальні дії в електронному форматі (подання документів, ознайомлення зі справою) через систему «Електронний суд». Однак не у всіх регіонах України належно функціонує електронний зв'язок, і багато судів досі не підключені до «Електронного суду». Також чинне законодавство хоч і передбачає можливість дистанційного виконання окремих процесуальних дій, але не регламентує порядок дистанційного провадження в цілому.

Що стосується інформування сторін про час та місце розгляду справи, варто зазначити, що від початку інтенсивних бойових дій до 20.06.2022 доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень та інформації про стан справ було закрито. За словами голови Державної судової адміністрації О. Сальнікова, це пов'язано з потребою захистити реєстри від кібератак і приховати дані про «суддів і суди, що ухвалювали рішення щодо певних осіб, які могли стати об'єктом зацікавленості окупантів». Безперечно, необхідність захисту інформації та життя суддів і учасників судового процесу була цілком виправданою.

Проте закриття реєстрів відбулося без належного нормативного підґрунтя, що формально суперечить основному принципу цивільного процесу, закріпленому у статті 8 ЦПК.

Нині також існує проблема повідомлення учасників провадження про час та місце розгляду справ, якщо вони перебувають на тимчасово окупованих територіях, виїхали за кордон або їхнє місцеперебування невідоме. У такому разі

єдиним законним способом залишається публікація оголошення на веб-порталі судової влади згідно зі статтею 128 ЦПК. Залишається і питання програних судових справ у судах, які раніше знаходилися або досі розташовані на непідконтрольних територіях. У такій ситуації громадяни не можуть отримати копії судових рішень і не мають змоги забезпечити захист своїх прав, якщо рішення у справі ще не було ухвалено.

Якщо згодом територія була деокупована, зацікавлена особа може подати заяву про відновлення втраченого провадження до відповідного суду або продовжити участь у процесі. Проте коли суд, що розглядав справу, усе ще перебуває на окупованій території, то передбачений чинним процесуальним законодавством алгоритм має певні недоліки.

Суть проблеми полягає в наступному. Якщо у справі було ухвалено рішення або провадження закрито, зацікавлена особа, відповідно до статті 490 ЦПК, має звернутися саме до того суду, який розглядав справу як суд першої інстанції, із заявою про відновлення втраченого провадження. На практиці це означає суд, якому передали юрисдикцію за розпорядженням голови Верховного Суду.

Однак, якщо позов був поданий, але провадження ще не завершилося, то при зверненні до суду, який наразі має право розглядати цю справу, існує ризик отримати ухвалу про повернення позову. Причина – у цьому суді вже на розгляді перебуває позов з тими самими сторонами, предметом і підставами. Щоб запобігти такій ситуації, до нового позову слід додати докази втрати провадження. Однак єдиним доказом цього є лист (довідка) того суду, що раніше розглядав справу. Отримати такий документ у суді, розташованому на окупованій території, фактично неможливо, а спроби це зробити становлять загрозу життю та здоров'ю заявника.

Щодо процесуальних строків варто зазначити, що під час карантину, запровадженого через COVID-19, Верховна Рада передбачила можливість поновлення або продовження процесуальних строків, якщо їх пропуск був

пов'язаний з карантинними обмеженнями, встановленими Кабінетом Міністрів України. Наразі ці карантинні заходи подовжено. Проте аналогічних норм для випадків, пов'язаних із воєнним станом, у процесуальному законодавстві немає. Тому після завершення карантину питання поновлення чи продовження строків вирішуватимуть у загальному порядку.

Отже, можна стверджувати, що судова система України зуміла впоратися з викликами відкритої військової агресії, зберегти працездатність та продовжувати здійснювати правосуддя. Але це сталося не завдяки, а, скоріше, всупереч чинному на той час процесуальному законодавству, не адаптованому до випробування воєнним чи надзвичайним станом. Щоб уникнути подібних проблем у майбутньому, доцільно доповнити процесуальні кодекси окремим розділом, присвяченим здійсненню правосуддя в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Серед особливостей цивільного судочинства в таких умовах варто передбачити можливість обмеження принципу відкритості (зокрема доступу до відкритих реєстрів), запровадити додаткові механізми для інформування учасників справи про час і місце розгляду, встановити порядок отримання копій судових рішень, ухвалених судами, що опинилися на окупованій території, а також додаткові способи відновлення втрачених проваджень. Це може включати врегулювання можливості повторного подання аналогічного позову на підконтрольній території у разі, якщо рішення у справі не було ухвалено.

Також слід зауважити, що нині судова система працює та продовжуватиме функціонувати у таких умовах, за яких держава та органи суддівського врядування фактично створюватимуть прецеденти для сучасного світового права, формуючи підходи до здійснення правосуддя та організації роботи судів під час повномасштабної війни. Окремий комплекс складних проблем постане, коли будуть звільнені території, окуповані з 2014 року.

Тоді постане низка питань: як ставитися до рішень так званих «судів ЛНР» та «ДНР», що робити з особами, яких ці «суди» засудили до позбавлення волі

тощо. Адже Україна не визнає існування ЛНР, ДНР та відповідних «органів управління». Як наша судова система враховуватиме ці рішення в умовах невизнання?

У цій ситуації Верховна Рада України разом з органами суддівського самоврядування, Верховним Судом, Вищою радою правосуддя мають розробити загальні законодавчі рамки, які врегулюють ці питання.

Підсумовуючи, зазначимо, що питання реалізації прав людини і громадянина, зокрема, і незалежного та справедливого суду, набули особливої актуальності в контексті євроінтеграційних тенденцій України. Однак його реальна та ефективна реалізація є проблематичною в країнах перехідної демократії, до яких належить і наша держава. Судова система, на сьогодні ще не стали надійною інституцією захисту прав людини, оскільки рівень довіри до них з боку суспільства залишається низьким. Відповідно до Концепції удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, якісна судова реформа неможлива без реформування та розвитку інститутів, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права на судовий захист.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити наступні узагальнюючі висновки:

1. В ході дослідження розкрито сутність поняття «судова система», виділено підходи до тлумачення цієї категорії:

- судова система як сукупність державних судових установ, уповноважених здійснювати правосуддя;
- судова система як сукупність державних судових установ та інших державних органів, що забезпечують їх функціонування;
- судова система як сукупність державних судових установ та квазісудових установ (недержавних судів);
- судова система у широкому розумінні (комплекс правових інституцій, в яких дістає прояв судова влада, та їх зв'язків) та вузькому значенні (система судових органів).

Визначено, що «судова система» являє собою сукупність державних судових органів, уповноважених здійснювати правосуддя, що включає:

- судоустрій, система якого представлена державними судами, уповноваженими здійснювати правосуддя;
- державні органи та установи, що своєю діяльністю забезпечують належне функціонування судів, а отже сприяють ефективному здійсненню правосуддя (Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Державна судова адміністрація України, Національна школа суддів України, органи суддівського самоврядування (збори суддів, Рада суддів України, з'їзд суддів України), Служба судової охорони, інші органи та установи у системі правосуддя).

З'ясовано, що побудова судової системи України базується на принципах територіальності, спеціалізації та інстанційності. За допомогою принципу територіальності відбувається територіальне розмежування компетенції однорідних судів, тобто визначаються межі судового округу. Водночас цей

принцип має органічно поєднуватися з принципом спеціалізації та інстанційності. Принцип спеціалізації у побудові судової системи є одним із чинників забезпечення права на правосуддя, оскільки ця вимога пов'язана з необхідністю розгляду справи компетентним судом. Принцип інстанційності виступає як організаційним принципом побудови судової системи, так і процесуальним – виділення різних інстанцій для розгляду й перегляду судових справ з метою забезпечення винесення справедливого судового рішення у кожній справі, розглянутій у суді.

2. Доведено, що судова реформа є основою розвитку та необхідною умовою стабільності судової системи, яка досягається завдяки вмілому виконанню судової системи. У соціальному сенсі він виступає механізмом адаптації судової системи до мінливих умов зовнішнього середовища, забезпечуючи тим самим стабільність судової системи, яка разом з її цілісністю та розвиненістю є невід'ємною складовою стабільності судової системи. Тому національна судова реформа в контексті конституційної реформи має здійснюватися поетапно на основі існуючої стратегії, запропонованої Президентом України, та із урахуванням досвіду окремих інститутів судової влади та правосуддя, які добре функціонують в інших країнах. Незважаючи на всю привабливість такого організаційного інструменту, до нього слід ставитися з великою обережністю, оскільки це досить ризикований захід, характеризується високим ступенем невизначеності, вимагає ідентичного інституційного середовища, в яке вводиться запозичений інститут. У протилежному випадку велика ймовірність відмови від запозичених інститутів існуючої моделі публічної влади.

3. Проведений аналіз дозволив розглянути найбільш значущі проблеми сучасного етапу реформування судової системи в Україні, а саме, дефіцит суддівських кадрів, запровадження інституту мирових суддів, посилення гарантій незалежності судової системи, зміцнення ролі органів суддівського самоврядування, покращення доступу до правосуддя, подальшу цифровізацію

правосуддя тощо. На етапі реформування судової системи у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України суди працюють у надзвичайно складних умовах. Так, Рада суддів України розробила рекомендації щодо роботи суддів під час війни, в яких зазначається, що судам України необхідно «ретельно підходити до питань повернення різноманітних процесуальних документів, залишаючи їх без руху, встановлюючи різні терміни, по можливості продовжувати їх принаймні до закінчення воєнного стану». Саме справедливий суд підвищує довіру українського населення до судової гілки влади під час війни. Суди мають утверджувати принципи справедливості, прозорості та верховенства права в державі, забезпечувати захист прав людини, здійснювати дієвий судовий контроль за виконанням своїх рішень та реалізацією принципу справедливості на практиці.

4. Встановлено, що на сучасному етапі вагомим значення набуває наближення правової системи України до європейських стандартів у цій сфері, а важливими критеріями вступу України до ЄС є приведення у відповідність до європейських стандартів судової системи, гарантування незалежності та неупередженості органів правосуддя, відсутності корумпованої складової у таких, справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права, гарантування дотримання прав і свобод людини та громадянина та ін.

За результатами досліджень слід констатувати, що значний обсяг правових новацій, які має впровадити Україна як суб'єкт, що офіційно претендує на членство в ЄС, є реформи судів загальної юрисдикції. Важливими елементами цих реформ є забезпечення високої професійної кваліфікації суддів, прозорості та неупередженої процедури їх відбору та оновлення складу кваліфікаційної комісії.

Також слід відмітити вимогу європейських партнерів переглянути порядок призначення на посади суддів у спосіб, коли кандидати будуть відбиратися за умови високої професійної кваліфікації, а також впровадження прозорості

неупередженої процедури відбору кандидатів Вищою радою правосуддя та оновлення складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Більш того, необхідно запровадити систему професійного розвитку суддів, яка дозволить забезпечити підвищення рівня їх професійної компетентності і підвищити довіру громадськості до судової влади.

5. Окреслено напрямки модернізації судової системи в Україні. 6 червня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Рамкову угоду щодо Ukraine Facility Plan – на період до 2027 року. Так, відповідно до Рамкової Угоди Україна зобов'язується забезпечити високий рівень прозорості та контролю у використанні коштів, наданих Європейським Союзом. UFP містить 69 реформ, серед яких – реформа судової системи, що передбачає її цифровізацію. Прогресивні зміни у цьому напрямі залежать від розвитку Української Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Її програмне забезпечення – одна зі складових сфери відповідальності Державної судової адміністрації.

Як зазначено в UFP, ЄСІТС потребує повної модернізації, оскільки система управління ІТ-інфраструктурою та її обслуговування є неефективною. Взаємодія з іншими відповідними державними установами та державними реєстрами є низькою.

Комплексна модернізація ЄСІТС, визначена Планом, ґрунтуватиметься на висновках та рекомендаціях, отриманих за результатами технічного та функціонального аудиту судових ІТ-систем. Для забезпечення належної пріоритизації і послідовності етапів реформи буде розроблено дорожню карту модернізації ЄСІТС. Вона передбачатиме необхідні законодавчі, інституційні та інформаційно-технічні зміни, а також сприятиме співпраці між відповідними державними та недержавними зацікавленими сторонами. На основі дорожньої карти модулі ЄСІТС будуть замінені або суттєво модернізовані, а за потреби, будуть впроваджені нові ІТ-системи.

Для ДСА України виконання вищезгаданих заходів є ключовим завданням. Організація ефективного управління процесом розробки та впровадження

Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, запровадження механізмів, які унеможливають зловживання та неефективне використання ресурсів у цих процесах – напрями, що залишаються пріоритетними.

6. Як шлях підвищення ефективності судової системи в Україні слід зазначити, що стан вітчизняної судової системи, зокрема дотримання принципу незалежності суддів, уже давно перейшов у розряд проблем, які особливо турбують українське суспільство. Відповідно до Концепції удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, якісна судова реформа неможлива без реформування та розвитку інститутів, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права на судовий захист. Здійснення судами правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише у нерозривному зв'язку із забезпеченням реального доступу кожного до правосуддя, а й із забезпеченням необхідних умов для роботи суддів та судів судової інстанції системи України. Це надзвичайно складне та комплексне питання, вирішення якого вимагає від держави використання широкого спектру адміністративних, фінансових та інших законних засобів, визначальним фактором яких є створення відповідної законодавчої бази. Судді зобов'язані як у мирний, так і у військовий стан не тільки «говорити мовою законів», а й суворо дотримуватися імперативних приписів процесуальних кодексів, зміст і текстове оформлення яких з огляду на війну та її наслідки в Україні, потребує актуалізації на основі розроблених проектно-законодавчих пропозицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автенєва О. І. Заснування мирових судів в Україні та визначення підсудності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 184–190.
2. Асланян К. Судова реформа. Що відбувається з конкурсами до судів? 11.06.2024. URL: <https://parlament.org.ua/analytics/sudova-reformashho-vidbuvayetsya-z-konkursamy-do-sudiv/> (дата звернення: 21.11.2024).
3. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків: Право, 2016. 72 с.
4. Громадянам має бути забезпечений доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Голос України* газета Верховної Ради України. 22.03.2022 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357628> (дата звернення: 21.11.2024).
5. Качурінер В. Аналіз європейського досвіду та європейських стандартів щодо організації судової влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 558–561.
6. Квасневська Н. Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. *Форум права*. 2015. № 5. С. 110–113.
7. Ковальський В. Деякі результати судової реформи, які визначили наші експерти. *Юридичний вісник України*. Квітень 2024. URL: <https://yvu.com.ua/deyaky-rezultaty-sudovoyi-reformy-yaki-vyznachyly-nashieskpertry/> (дата звернення: 11.11.2024).
8. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: Дата оновлення : 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення: 22.10.2024).
9. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова редкол.), О. В. Петришин (відп. секр.), Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав, наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 1128 с.

10. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвалена Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

11. Кравченко М. О. До питання судової реформи у 2022 році. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 4. С. 130–134.

12. Крижанівський В. В. Запровадження мирових судів в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 141–146.

13. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія. Київ: Атіка, 2004. 288 с.

14. Лісніченко В. О. Судова реформа 2016: точка відліку кардинальних змін. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. С. 766–769.

15. Мамченко Н. Судова реформа буде оцінюватися в першу чергу у подальших переговорах про вступ України до ЄС – переговорна рамка, документ. Судово-юридична газета. 29.06.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/304311-sudebnaya-reforma-budet-otsenivatsya-v-pervuyu-ochered-vdaln-eyshikh-peregovorakh-o-vstuplenii-ukrainy-v-es-peregovornaya-ramka-dokument> (дата звернення: 5.10.2024).

16. Машталір Х., Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 163–166.

17. Назаров І. В. Принципи побудови судової системи: Монографія. Харків: Видавництво «ФІНН», 2009. 144 с.

18. Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.01. Дніпропетровський університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2017. 242 с.

19. Оніщук М. Незалежність системи правосуддя – маркер демократичних перетворень в Україні. *Юридичний вісник України*. Вересень 2023. URL:

<https://yvu.com.ua/mykola-onishhuk-nezalezhnist-systemypravosuddya-marker-demokratychnyh-peretvoren-v-ukrayini/> (дата звернення: 11.11.2024).

20. Оптимізація мережі судів дозволить вирівняти суддівське навантаження і економити кошти на утримання судів – Ірина Мудра. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/309974-optimizatsiya-seti-sudov-pozvolit-vyrovnyat-sudeyskuyu-nagruzku-i-ekonomit-sredstva-na-soderzhanie-sudov-irina-mudraya> (дата звернення: 11.11.2024).

21. Організація судової влади в Україні: навч. посіб. / І. Є. Марочкін, Н. В. Сібільова, В. П. Тихий та ін.; за ред. І. Є. Марочкіна, Н. В. Сібільової. Харків: Одісей, 2007. 328 с.

22. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991–2012 рр.): історико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. 212 с.

23. Охотницька Н. В. Поняття і принципи побудови судової системи України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. Вип. 3. С. 12–20.

24. Передерій О. С. Проблематика реформування вітчизняної судової системи в умовах активізації європейської інтеграції України (теоретико-правовий аспект). URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/10/12.pdf> (дата звернення: 21.11.2024).

25. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя : Закон України від 14.07.2021 р. № 1635-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1635-IX#Text> (дата звернення: 21.10.2024).

27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів : Закон України від 5.06.2012 р. № 4874-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4874-17#Text> (дата звернення: 15.11.2024).

28. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20.11.2011 р. № 3932VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 22. Ст. 221.

29. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21.06.2001 р. № 2531-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 40. Ст. 191.

30. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2.06.2016 р. № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532.

31. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.

32. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1992. № 30. Ст. 426.

33. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 11.10.2024).

34. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545

35. Сибільова Н. В. Порядок організації та діяльність судової влади. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar2-2.htm> (дата звернення: 05.10.2024).

36. Створення автономної системи адмінсудів можливе лише за належності політичної волі. Юридична газета №18(464) від 06.05.2015 р. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/stvorenniya-avtonomnoyisistemiadminsudiv-mozhlive-lishe-za-nalezhnosti-politichnoyi-voli.html> (дата звернення: 03.11.2024).

37. Судебные и правоохранительные органы Украины: учеб. пособие / под ред. А. С. Васильева, Е. Л. Стрельцова. 5-е изд. Харьков: Одиссей, 2006. 336 с.

38. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи : інформаційно-аналітичні матеріали. URL: https://razumkov.org.ua/up3load/Sudova_reforma_2013.pdf (дата звернення: 15.11.2024).

39. Судові та правоохоронні органи: навчальний посібник. М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, Ю. С. Назар, М. Т. Гаврильців, Г. Ю. Лук'янова, А. І. Годяк, М. М. Бліхар. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2016. 388 с.

40. Теремецький В. І., Косиця О. О. Методологія оцінювання роботи судів відповідно до європейських стандартів. *Наше право*. 2023. № 3. С. 54–59. <https://doi.org/10.32782/NP.2023.3.9> (дата звернення: 15.11.2024).

41. Тимченко С. М. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 304 с.

42. Туркіна І. Є. Типології правових систем і роль органів судової системи в механізмі держави. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2012. Вип. 10. С. 64–76.

43. Усик Г. Прогрес, досягнутий Україною у забезпеченні верховенства права і розбудові судової влади, є очевидним. Вища рада правосуддя: сайт. 12.06.2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/progresdosyagnutyu-ukrayinoyu-u-zabezpechenni-verhovenstva-prava-i-rozbudovi-sudovoyi-vlady-ye> (дата звернення: 15.11.2024).

44. Фоміна М. А. До питання розмежування понять «судова система» та «судоустрій». *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 67–69.

45. Хлистік М. А., Озеруга О. В. Проблемні питання реформування системи українського правосуддя. *Історико-правовий часопис*. 2021. № 1 (16). С. 54–59

46. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 6–15.

47. Хрипун В. Потреба судів в заміні зношеної та застарілої комп'ютерної та оргтехніки складає більше 756 млн гривень – ДСА. Судовоюридична газета. 08.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/309421-potrebnost-sudov-v-zameneiznoshennoy-i-ustarevshey-kompyuternoy-i-orgtekhniki-sostavlyayet-bolee-756mln-griven-gsa> (дата звернення: 11.11.2024).

48. Чернишук П. Тиск на суд: як убезпечити суддівську незалежність? Відбулося чергове засідання Дискусійного клубу. Юридична газета: сайт. 17.07.2024. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/tisk-na-sud-yakubezpechiti-suddivsku-nezalezhnist-vidbulosya-cherгоve-zasidannyadiskusiynogo-klubu.html> (дата звернення: 11.11.2024).

49. Яким'як О. Про постанову Верховного Суду або як «накривається» судова реформа. LB.ua: сайт. 10 липня 2024. URL: https://lb.ua/blog/oleh_yakymiak/623470_pro_postanovu_verhovnogo_sudu_abo_yak.html (дата звернення: 11.11.2024).

50. 248 нових суддів склали присягу та будуть здійснювати правосуддя: як відбулася церемонія. Судово-юридична газета. 05.07.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/305039-248-novikh-suddiv-sklaliprisyagu-ta-budut-zdiysnyuvati-pravosuddya-yak-vidbulasya-tseremoniya> (дата звернення: 11.11.2024).